

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۶، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۲، صفحات ۸۵-۱۱۰

اولویت‌بندی راهبردهای توسعه معیشت پایدار روستایی با مدل ترکیبی سوات - تاپسیس - فازی: مطالعه موردی شهرستان خدابنده

حمدالله سجاسی قیداری، طاهره صادقلو، و مجتبی پالوج*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۷/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۴/۲۵

چکیده

از آنجا که فقیرترین مردم جهان در مناطق روستایی به سر می‌برند، توجه به توسعه معیشت پایدار روستایی در قالب راهکاری مناسب برای ارتقای بهره‌برداری از منابع منطقه و افزایش تولید، کاهش مهاجرت بی‌رویه روستاییان به شهرها، جذب سرمایه و افزایش فرصت‌های شغلی ضروری می‌نماید. اما برای دستیابی به معیشت پایدار روستایی که مسئله اساسی تحقیق حاضر به‌شمار می‌رود، باید از روش‌شناسی جدید با رویکردی آینده‌نگر بهره‌گرفت تا بتوان علاوه بر شناسایی آسیب‌ها، راهکارهای لازم را نیز در اختیار نهادهای متولی توسعه روستایی قرار داد. از این‌رو، روش‌شناسی مطالعه حاضر توصیفی - تحلیلی و پیمایشی بوده، تعداد ۳۶۴ نفر از روستاییان و ۲۷ نفر از کارشناسان به‌عنوان نمونه در روستاهای شهرستان خدابنده انتخاب می‌شوند و عوامل راهبردی از طریق پرسشنامه در اختیار نمونه‌ها قرار می‌گیرد. داده‌های جمع‌آوری‌شده در چارچوب مدل راهبردی سوات تنظیم شده، مراحل محاسباتی آن با شیوه تصمیم‌گیری تاپسیس - فازی انجام می‌پذیرد. تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که با توجه

* به ترتیب، نویسنده مسئول و عضو هیئت علمی گروه جغرافیای دانشگاه فردوسی مشهد (sojasi@um.ac.ir)؛ عضو هیئت علمی گروه جغرافیای دانشگاه فردوسی مشهد؛ و پژوهشگر مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی و عضو هیئت رئیسه انجمن توسعه روستایی ایران.

به تمرکز راهبردهای اول، دوم و سوم حاصل از تلفیق نظرات هر دو گروه نمونه‌های مطالعاتی، راهبرد کانونی برای اقدام، راهبرد تهاجمی است.

کلیدواژه‌ها: معیشت پایدار / توسعه پایدار روستایی / مدل راهبردی سوات / مدل تصمیم‌گیری تاپسیس - فازی / خدا بنده (شهرستان).

* * *

مقدمه

معیشت پایدار از ابعاد کلیدی پارادایم توسعه پایدار روستایی است که در آن، توجه جدی به معیشت و تحول آن و نیز شیوه‌های برطرف کردن چالش‌های آن از ضروری‌ترین ابعاد کاهش فقر روستایی و توسعه روستایی به‌شمار می‌رود. در این میان، ارائه راهبردهای معیشت پایدار راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی در راستای تغییر الگوی زندگی و فعالیت کانونی (که معیشتی و آسیب‌پذیر است) به الگویی مطلوب است و یکی از ابزار مهم رسیدن به توسعه پایدار محسوب می‌شود. از این‌رو، ارائه راهبردها و الگوهای جدید در چارچوب بهره‌گیری از سایر امکانات محیطی برای توسعه معیشت و پایداری آن می‌تواند راهگشای حرکت توسعه در مسیر فعالیت باشد. روستاهای شهرستان خدا بنده نیز به‌مثابه نمونه‌ای از روستاهای کشور، از این قاعده مستثنا نیست. از علل عمده فقر در روستاها نامناسب بودن زیرساخت‌ها، ضعف ارتباطات، نبود تشکلهای روستایی، عدم تعادل و نابرابری بین درآمد شهر و روستا، کمبود فرصت‌های اشتغال و همچنین، عدم دسترسی به خدمات شهری، بهداشتی و درمانی است. علت عمده این چالش‌ها و مشکلات هم به شیوه معیشت سنتی روستاییان برمی‌گردد که کاهش بهره‌وری و تولیدات کشاورزی، کاهش کارآیی نیروی انسانی روستایی، کاهش بهره‌وری اقتصادی و در نتیجه، کاهش رفاه روستایی را موجب شده است. بنابراین، با توجه به نقش بنیانی روستاییان و مناطق روستایی در توسعه محلی، منطقه‌ای و ملی، مطالعه حاضر با استفاده

از مدل راهبردی سوات^(۱) به شناسایی عوامل بیرونی و درونی مؤثر در دستیابی به معیشت پایدار روستایی پرداخته و از طریق انجام یک برنامه‌ریزی راهبردی و تدوین راهبردهای کانونی، درصدد چاره‌جویی برای این مسئله کلیدی برآمده است. بر این اساس، کلیدی‌ترین سؤال تحقیق عبارت است از اینکه «راهبردهای توسعه معیشت پایدار کدام‌اند؟» و همچنین، بر اساس مدل تصمیم‌گیری چندمتغیره و مدل راهبردی، «راهبرد کانونی توسعه معیشت پایدار در مناطق روستایی شهرستان خداآبند چگونه است؟».

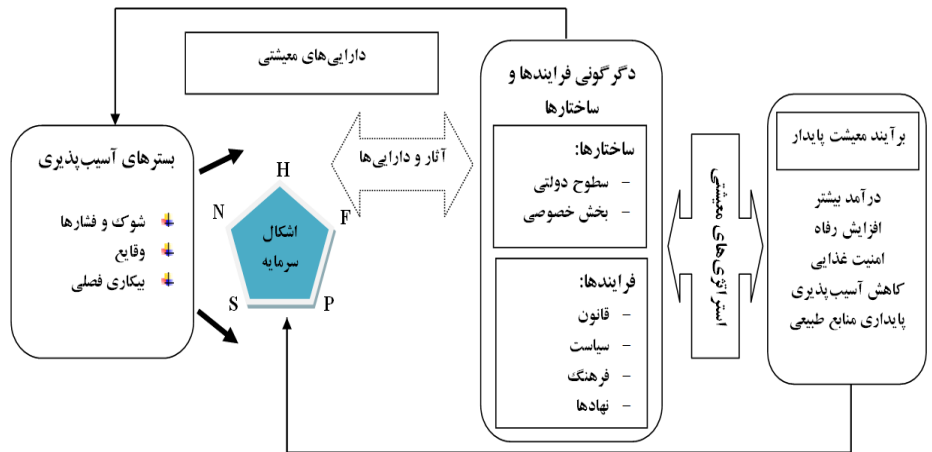
چارچوب نظری

جامعه روستایی، از یک سو، با ساختار و کارکردی متفاوت و ویژه نسبت به سایر سکونتگاه‌های انسانی و از سوی دیگر، با تداوم شیوه‌های تأمین معاش خود، الگویی ویژه را برای معاش در این‌گونه جوامع ایجاد کرده، که آن را از جوامع شهری متمایز می‌سازد (DFID, 1999: 1). بنا به تعریف، معیشت عبارت است از فعالیت‌ها، دارایی‌ها و دسترسی‌هایی که به‌طور مشترک، منابع کسب درآمد فرد یا خانوار روستایی را تعیین می‌کنند. در نتیجه، معیشت متنوع روستایی در قالب فرایندی تعریف می‌شود که از طریق آن، جامعه روستایی به کسب منافع و درآمدهای متنوع پرداخته، توانایی پشتیبانی اجتماعی برای بقا و نیز بهبود استانداردهای زیستی روستاییان را فراهم می‌سازد (Davies and Hossain, 2004: 1). گرایش خانوارهای روستایی به درگیر شدن در مشاغل متعدد بارها مشاهده شده اما برای پیوند این گرایش با راهبردهای نظام‌مند در سیاست‌های فقرزدایی روستایی، چندان تلاش نشده است (NZAID, 2002). علل اتخاذ شیوه‌های معیشتی و درآمدهای متنوع در میان خانوارهای روستایی ممکن است ناشی از شرایطی خاص باشد. اما معیشت زمانی پایدار خواهد بود که در برابر تنش‌ها، فشارها و تکان‌ها مقابله و خود را بازیابی کند؛ و همچنین، با حفظ و یا افزایش توانایی‌ها و دارایی‌ها در حال و آینده، از تضعیف منابع طبیعی پایه پیشگیری شود (Farrington et al., 1999: 23). در شکل‌گیری هر الگوی معیشت، شیوه ترکیب انواع

مختلف سرمایه و منابع معیشتی بسیار مهم است؛ زیرا توانایی پیگیری راهبردهای مختلف معیشت روستایی وابسته به پایه‌های اجتماعی و مادی، دارایی و سرمایه‌های ملموس و غیرملموسی است که در حیطه تسلط و مالکیت روستاییان است (Scoones, 1998: 7-8). کارنی (Carney, 1998: 42) و الیس (Ellis, 2000: 23) این راهبردها را در دو دسته منابع طبیعی و غیرطبیعی تقسیم‌بندی می‌کنند، در حالی که اسکونز (Scoones, 1998: 9) سه راهبرد برای معیشت روستایی پیشنهاد کرده که بر اساس رویکرد معیشتی، دارای تمایزاتی در آثار و فرایندهاست: الف) کشاورزی فشرده؛ ب) تنوع‌بخشی معیشتی؛ و ج) مهاجرت. در واقع، این سه راهبرد برای پوشش دادن دامنه فعالیت‌های معیشت روستاییان پیش روی آنها قرار دارد. اجتماع روستاییان ممکن است برای پایداری معاش خود، به اتخاذ و به‌کارگیری هر کدام از این راهبردها و یا هر سه راهبرد بپردازند.

راهبرد معیشت پایدار در اواخر دهه ۱۹۸۰ در کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه^(۲) با هدف پیشرفت و در راستای فقرزدایی از اجتماعات روستایی به‌وجود آمد. در این رهیافت توسعه، معیشت اجتماعات در کانون توجه بوده و معیشت به‌طور گسترده دربرگیرنده همه اجزا و عناصر مختلفی است که مردم از آنها استفاده می‌کنند یا در تولید و خلق ابزارها و وسایل گذران زندگی (و نه فقط فعالیت‌های درآمدزا) برای خود و خانواده خود از آنها تأثیر می‌پذیرند (Fouracre, 2001; DFID, 1999). الیس، بنا به تعریفی که از معیشت ارائه می‌دهد، بر این باور است که معیشت با تأکید بیشتر بر دسترسی به دارایی و فعالیت‌های متأثر از روابط اجتماعی (جنسیت، سواد، طبقه، نژاد و قومیت و اعتقادات) و نهادها شکل می‌گیرد؛ و بدین ترتیب، وی هرگونه اشاره به پایداری یا توانایی‌ها را مستثنا می‌کند (Ellis, 2000: 16). با وجود تعاریف مختلف ارائه‌شده از معیشت پایدار، یکی از پراستنادترین تعاریف موجود متعلق به چمبرز و کانوی (Chambers and Conway, 1992: 6) است، که بیان می‌کنند: «معیشت از قابلیت‌ها، دارایی‌ها (انبارها، منابع و حق دسترسی به منابع) و فعالیت‌ها (شغل‌ها)ی لازم

برای گذران معاش تشکیل شده است؛ به عبارت دیگر، معیشت هنگامی پایدار است که بتواند با فشارها و شوک‌ها سازگار شده و بهبود یافته، قابلیت‌ها، دارایی‌ها و منابع طبیعی خود را تقویت یا حفظ کند و فرصت‌های معیشت پایدار را برای نسل آینده نیز فراهم آورد و همچنین، منافع خالص را برای معیشت دیگران در سطوح ملی یا محلی و در کوتاه‌مدت یا بلندمدت ایجاد کند». بر طبق تعریف مؤسسه محیط زیست استکهلم^(۳)، معیشت پایدار عبارت است از ایجاد شرایطی که در آن، نظام‌های انسانی، طبیعی و اقتصادی حامی توسعه پایدار باشند و در عین حال، از منابع و فرصت‌های نسل‌های آتی نیز حفاظت شده، امکانات لازم برای تأمین غذا، سرپناه و نوعی زندگی مقبول توسط خود افراد فراهم آید (Tariq, 2001; Balgis, 2004). در تعریفی دیگر، مؤسسه بین‌المللی توسعه پایدار^(۴) آورده است: معیشت پایدار، در واقع، امکانات و ظرفیت‌های مردم را در راستای انجام و حفظ شیوه‌های مناسب زندگی به کار می‌گیرد و ضمنتوجه به رفاه آنها، نسل‌های آینده را نیز مورد ملاحظه قرار می‌دهد. این امکانات مشروط به وجود و در دسترس بودن گزینه‌های بوم‌شناختی، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و سیاسی بوده و مبتنی بر مساوات، مالکیت منابع و نظام تصمیم‌سازی مشارکتی است. تعریف عملی زیر به اهمیت توانمندسازی افراد و نیز حفظ استقلال و کرامت آنها در برآورده‌سازی نیازهایشان اشاره دارد (Singh, 1996; Pasteur, 2001: 4-5). بر اساس مطالعات صورت گرفته، شناخته‌شده‌ترین مدل مفهومی از رویکرد معیشت پایدار را اداره توسعه بین‌المللی ترسیم و ارائه کرده است (Carney, 1999) (شکل ۱).

منبع: Carney, 1999

شکل ۱- چارچوب معیشت پایدار

دستیابی به معیشت پایدار نیازمند اتخاذ راهبردی در دوره‌های مختلف برنامه‌ریزی با در نظر گرفتن شرایط و موقعیت محیط درونی و بیرونی جوامع روستایی است؛ زیرا معیشت پایدار فعالیتی فرایندی است که از طریق همکاری متقابل و مشارکتی نهادهای متولی توسعه روستایی و برقراری ارتباط هماهنگ بین اجزای مختلف مؤثر در معیشت پایدار در بلندمدت امکان‌پذیر است، که دستیابی بدان نیازمند انجام برنامه‌ریزی راهبردی و مشخص کردن راهبردهاست.

روش‌شناسی

باتوجه به ماهیت موضوع، پژوهش حاضر از نوع کیفی- کمی و کاربردی (از نظر نتیجه) و در عین حال، اکتشافی (از نظر هدف و چگونگی جمع‌آوری داده‌ها و تولید اطلاعات)، توصیفی (از نظر تبیین ویژگی‌های جامعه) و تحلیلی (از نظر چگونگی روابط متغیرها) است. از این رو، به منظور رسیدن به راهبردی کلیدی برای معیشت پایدار در مناطق روستایی شهرستان خداآبند در استان زنجان، جامعه نمونه در دو سطح مسئولان و روستاییان انتخاب شد تا همگرایی در دیدگاه‌ها لحاظ شده، مشترکات و تفاوت‌ها

نسبت به مسئله نیز در سطوح مختلف شناخته شود. در گروه مسئولان (در دو سطح خبرگان محلی و کارشناسان)، خبرگان محلی از میان اعضای شوراهای اسلامی روستاهای برگزیده به صورت نمونه و نیز متخصصان خبره انتخاب شدند و همچنین، کارشناسان از بخش‌های مرتبط با توسعه روستایی و توسعه کشاورزی وزارت جهادکشاورزی به صورت تصادفی انتخاب شدند؛ و در نهایت، در گروه روستاییان، انتخاب آنها در ۲۷ روستا در ۹ دهستان شهرستان خدابنده صورت گرفت. سپس، بر اساس تعداد خانوار، از رابطه کوکران در سطح ۰/۰۵ برای نمونه‌گیری استفاده شد و نتیجه به دست آمده ۳۶۴ خانوار در مجموع ۲۷ روستای منطقه بود که بر اساس تناسب‌بندی با تعداد خانوارهای هر روستا، توزیع نمونه‌ها در هر روستا مشخص شد. به منظور تعیین حجم نمونه از روستاییان با ضریب اطمینان ۰/۹۵ نیز از رابطه کوکران استفاده شده است. مقادیر p ، q ، d و z ، به ترتیب، ۰/۵، ۰/۵، ۰/۰۵ و ۱/۹۶ در نظر گرفته شد (سرمد و همکاران، ۱۳۸۸).

$$n = \frac{Nz^2pq}{Nd^2 + z^2pq} \quad n = \frac{(68/6)(1/96)^2(0/5)(0/5)}{(68/6)(0/05) + (1/96)^2(0/5)(0/5)} = 364$$

در گروه مسئولان، ابتدا گروهی متشکل از شوراهای روستاهای نمونه و تعدادی از متخصصان جهادکشاورزی به عنوان خبرگان و متخصصان محلی انتخاب شدند تا شناسایی و دسته‌بندی چالش‌ها و توان‌های اقتصادی و معیشتی موجود در سطح روستاهای منطقه انجام شود. این گروه برای استخراج نقاط قوت و ضعف و توان‌های تأثیرگذار بر معیشت روستاییان طوری سازمان‌دهی شد که از هر روستای نمونه، یک نفر از اعضای شورا به عنوان نمونه و پنج نفر از متخصصان جهادکشاورزی شهرستان نیز به عنوان افراد متخصص خارج از روستا در سطح برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری انتخاب شدند، که نتایج حاصل از این پرسشنامه به صورت پایه اجرای سوات قرار گرفت. در سطح کارشناسی نیز سعی شد که از افراد صاحب‌نظر در امور مناطق روستایی شهرستان که مرتبط با معیشت غالب روستاها یعنی کشاورزی و دامداری بودند، تعدادی به عنوان

نمونه انتخاب شوند. بنابراین، علی‌رغم محدودیت‌های موجود در این زمینه به‌لحاظ کارشناسی خبره، حدود ۲۷ نفر از افراد کارشناس در سطح شهرستان موافقت خود را برای همکاری اعلام کردند که در مجموع، شماری از کارشناسان جهاد کشاورزی شهرستان، کارشناسان ترویج شهرستان، کارشناسان سازمان تعاون روستایی شهرستان، و یک کارشناس از بانک کشاورزی بودند.

بدین ترتیب، جدولی از متغیرهای تأثیرگذار هم به‌لحاظ عوامل بیرونی و هم درونی در قالب قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها از درون ادبیات نظری و همچنین، از وضع موجود در منطقه شامل سیزده عنوان قوت و نه عنوان ضعف در رابطه با معیشت پایدار روستایی در محیط درونی استخراج شد؛ در مقابل، هشت عنوان فرصت و نه عنوان تهدید نیز استخراج شد. سپس، در گام بعد، از طریق پرسشنامه‌ای در اختیار کلیه نمونه‌ها (روستاییان و کارشناسان) برای پاسخ‌گویی قرار گرفت که داده‌های جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه‌ها در بین نمونه‌های سطح روستاها و کارشناسی برای تجزیه و تحلیل با مدل راهبردی به پایگاه داده منسجم وارد شد تا از این طریق، بر اساس فنون تصمیم‌گیری چندمعیاره (تاپسیس - فازی)، راهبردها اولویت‌بندی شوند. در این راستا، برای تجزیه و تحلیل اطلاعات، از روش‌های متفاوت استفاده شد، به‌طوری که در سطح اول، برای محاسبه و انتخاب راهبرد کانونی، از مدل سوات (برایسون، ۱۳۸۶) و در سطح دوم، برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و اولویت‌بندی راهبرد معیشت پایدار روستایی، از مدل تحلیلی - ریاضی «سوات - تاپسیس - فازی» استفاده شد. در گام بعد، اولویت‌بندی راهبردهای تعریف‌شده از طریق شیوه تاپسیس - فازی صورت گرفت. برای محاسبه وزن هر کدام از راهبردها نیز از روش توان رتبه‌ای استفاده شد.

$$\text{تابع توان رتبه‌ای } (n - r_i + 1)^2$$

برای انجام عملیات به شیوه تاپسیس - فازی، می‌توان از روش‌های متفاوت بهره گرفت که از متداول‌ترین آنها، روش بسط داده‌شده توسط «چن و هوانگ^(۵)» است. این روش را می‌توان بدین صورت انجام داد: ابتدا لازم است پس از تشکیل ماتریس

تصمیم‌گیری و تعیین اوزان هر کدام از شاخص‌ها، استانداردسازی ماتریس اولیه انجام شود. برای استانداردسازی ماتریس تصمیم در حالت فازی، می‌توان از چندین روش استفاده کرد. بدین منظور، لازم است ابتدا حداکثر میزان هر ستون (X_j^+) و حداقل آن (X_j^-) مشخص و آنگاه نسبت به استانداردسازی ماتریس تصمیم اقدام شود (پورطاهری، ۱۳۹۰).

اگر اعداد فازی به صورت مثلثی باشند، به طوری که $\tilde{X}_j^+ = (a_j^+, b_j^+, c_j^+)$ بیشترین و $\tilde{X}_j^- = (a_j^-, b_j^-, c_j^-)$ کمترین امتیازات را به خود اختصاص داده باشند، می‌توان به دو شیوه و با بهره‌برداری از توابع ۱ و ۲ اقدام به استانداردسازی ماتریس تصمیم کرد.

$$\tilde{r}_{ij} = \begin{cases} \left\{ \tilde{x}_{ij}^-(l) \tilde{x}_j^+ = \left(\frac{a_{ij}}{c_j^+}, \frac{b_{ij}}{b_j^+}, \frac{c_{ij}}{a_j^+} \right); \right. & \text{جنبه مثبت} \\ \left. \tilde{x}_j^-(l) x_{ij} = \left(\frac{a_j^-}{c_{ij}}, \frac{b_j^-}{b_{ij}}, \frac{c_j^-}{a_{ij}} \right); \right. & \text{جنبه منفی} \end{cases} \quad \text{تابع ۱}$$

$$\tilde{r}_{ij} = \begin{cases} \left(\frac{a_{ij}}{c_j^+}, \frac{b_{ij}}{b_j^+}, \frac{c_{ij}}{a_j^+} \right); \quad i=1,2,\dots,m \quad j \in B & \text{جنبه مثبت} \\ \left(\frac{a_j^-}{c_{ij}}, \frac{b_j^-}{b_{ij}}, \frac{c_j^-}{a_{ij}} \right); \quad i=1,2,\dots,m \quad j \in B & \text{جنبه منفی} \end{cases} \quad \text{تابع ۲}$$

$$C_j^* = \text{Max} C_{ij}, j \in B$$

$$a_j^- = \text{Min} a_{ij}, j \in C$$

اگر اعداد فازی به صورت دوزنقه‌ای باشند، به طوری که $\tilde{X}_j^+ = (a_j^+, b_j^+, c_j^+, d_j^+)$ بیشترین و $\tilde{X}_j^- = (a_j^-, b_j^-, c_j^-, d_j^-)$ کمترین میزان را

به خود اختصاص داده باشند، در این صورت، برای استانداردسازی ماتریس تصمیم، از تابع ۳ استفاده خواهد شد.

$$\tilde{r}_{ij} = \begin{cases} \left\{ \tilde{x}_{ij} (/) \tilde{x}_j^+ = \left(\frac{a_{ij}}{d_j^+}, \frac{b_{ij}}{c_j^+}, \frac{c_{ij}}{b_j^+}, \frac{d_{ij}}{a_j^+} \right); \right. & \text{جنبه مثبت} \\ \left. \tilde{x}_j^- (/) x_{ij} = \left(\frac{a_j^-}{d_{ij}}, \frac{b_j^-}{c_{ij}}, \frac{c_j^-}{b_{ij}}, \frac{d_j^-}{a_{ij}} \right); \right. & \text{جنبه منفی} \end{cases} \quad \text{تابع ۳}$$

پس از تشکیل ماتریس، استاندارد وزن دار را می توان از طریق تابع ۴ محاسبه کرد:

$$V_{ij} = r_{ij} \cdot w_j \quad \text{تابع ۴}$$

اکنون می توان جواب ایده آل مثبت (A^+) و جواب ایده آل منفی (A^-) را برای اعداد فازی مثالی از طریق تابع ۵ برآورد کرد.

$$M(V_{ij}) = \frac{-a_{ij}^+ + c_{ij}^+ - a_{ij}^- \cdot b_{ij} + c_{ij}^- \cdot b_{ij}}{3(-a_{ij}^+ + c_{ij}^+)} r_{ij} \cdot w_j \quad \text{تابع ۵}$$

گام بعدی محاسبه فاصله هر گزینه از ایده آل مثبت (S_i^+) و منفی (S_i^-) است. اگر $V_j^+ = (a^+, b^+, c^+)$ و $V_j^- = (a^-, b^-, c^-)$ باشند، آنگاه می توان اعداد مثلث فازی را به صورت توابع ۶ و ۷ تعمیم داد.

$$D_{ij}^+ \begin{cases} 1 - \frac{c_{ij} - a^+}{b^+ + c_{ij} - a^+ - b^+} & \text{تابع ۶} \\ & \text{برای } (b_{ij} < b^+) \\ 1 - \frac{c^+ - a_{ij}}{b_{ij} + c^+ - a_{ij} - b^+} & \text{برای } (b^+ < b_{ij}) \end{cases}$$

$$D_{ij}^+ \begin{cases} 1 - \frac{c^- - a_{ij}}{b_{ij} + c^- - a_{ij} - b^-} & \text{تابع ۷} \\ & \text{برای } (b^- < b_{ij}) \\ 1 - \frac{c_{ij} - a^-}{b^- + c_{ij} - a^- - b_{ij}} & \text{برای } (b_{ij} < b^-) \end{cases}$$

در مرحله نهایی، می‌توان نزدیکی نسبی هر گزینه به ایده‌آل‌ها را محاسبه کرد، که از طریق تابع ۸ برآورد می‌شود:

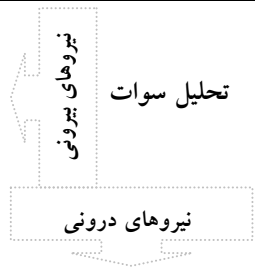
$$C_i^+ = \frac{S_i^+}{S_i^+ + S_i^-} \quad \text{تابع ۸}$$

نتایج بحث

هر یک از این نقاط ضعف، قوت، فرصت و تهدید به عنوان شاخص‌هایی تاثیرگذار در تدوین راهبردهای معیشت پایدار مطرح و مد نظر قرار گرفت و براساس مقایسه دو دویی و ترکیبی عوامل درونی و بیرونی، راهبرد های ۱۶ گانه در قالب راهبردهای چهارگانه تدافعی، بازنگری، تنوع بخشی و تهاجمی تدوین گردید. در راهبرد تهاجمی ۵ راهبرد، در راهبرد تنوعی ۴ راهبرد، در راهبرد بازنگری سه راهبرد و در راهبرد تدافعی نیز ۴ راهبرد استخراج شد که در جدول ۱ ارائه گردیده است.

جدول ۱- ماتریس راهبردهای توسعه معیشت پایدار در مناطق روستایی

فرصت‌ها	تهدیدها
O۱- وجود بسترهای نرم‌افزاری و فکری در میان مسئولان محلی و استان برای تغییر معیشت و سطح رفاه روستاییان	T۱- عدم جامعیت و ناکافی بودن سیاست‌های حمایت از تولیدکنندگان روستایی
O۲- وجود فرصت‌های حمایت دولت از سرمایه‌گذاری	T۲- تخریب منابع در اثر بهره‌برداری غیراصولی و بی‌رویه از منابع طبیعی
O۳- وجود بازارهای تقاضای انبوه برای محصولات و تولیدات روستاییان	T۳- رواج موج مصرف‌گرایی در مقابل تولیدگرایی بین اجتماعات روستایی
O۴- وجود سازمان‌های دولتی مرتبط با توسعه روستایی (جهاد کشاورزی، وزارت کشور، مناطق محروم ریاست جمهوری، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی)	T۴- افزایش دلالتان اراضی کشاورزی در روستاها
O۵- توسعه ارتباطات و فناوری‌ها در فضاهای روستایی	T۵- تاب‌آوری پایین اجتماعات روستایی در برابر تکانه‌ها و مخاطرات محیطی
O۶- نبود قوانین بازدارنده و محدودکننده در زمینه تنوع‌بخشی	T۶- تهاجم باورهای نادرست فرهنگی و اجتماعی به فضاهای روستایی
O۷- توانایی بخش خصوصی در سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های اقتصادی روستاها	T۷- ذهنیت منفی روستاییان نسبت به به‌کارگیری اصول پایداری (توجه به استانداردهای مراحل مختلف کاشت، داشت و برداشت محصول) در معیشت خود
O۸- وجود تفکر ایجاد تحول معیشتی در روستاها توسط سازمان‌های دولتی	T۸- کمبود ارائه تسهیلات کشاورزی به روستاییان و کشاورزان
	T۹- کمبود ارائه تسهیلات رفاهی به روستاییان

قوت‌ها	راهبردهای رقابتی / تهاجمی (SO)	راهبردهای تنوع (ST)
S1- وجود سطح بالای انگیزه کسب دانش و مهارت بین روستاییان	- استفاده از فرصت‌های حمایتی دولت و مسئولان سازمان‌های متولی امور مناطق روستایی در توسعه زیرساخت‌های توسعه اقتصادی روستاها	- تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی روستاییان از طریق سیاست‌های حمایتی به‌ویژه در زمینه محصولات و خدمات جدید
S2- وجود دانش بومی در بین اجتماعات روستایی	- برنامه‌ریزی مشارکتی برای به‌کارگیری دانش، مهارت و تجربه روستاییان در زمینه‌های مختلف اقتصادی در مناطق روستایی	- آموزش سطح و شیوه به‌کارگیری نهاده‌ها و فناوری‌های مختلف در فعالیت‌های اقتصادی روستا با در نظر گرفتن ظرفیت‌های زیست‌محیطی
S3- توسعه و گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات در فضاهای روستایی	- تدوین قوانین و برنامه‌های اجرایی تحول معیشتی برای مناطق روستایی همگن متناسب با توان‌ها و ظرفیت‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی	- تلاش دولت و سازمان‌های متولی در زمینه توانمندسازی اجتماعی روستاییان برای افزایش تاب‌آوری آنها در برابر مخاطرات و کاهش آسیب‌پذیری احتمالی
S4- توسعه زیرساخت‌ها و بسترهای مواصلاتی و حمل و نقل حداقلی روستاها	- تقویت زمینه‌های به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در فرایندهای مختلف تولید، توزیع و فروش محصولات و خدمات روستاییان در بازارهای هدف	- آموزش سطح و شیوه به‌کارگیری نهاده‌ها و فناوری‌های مختلف در فعالیت‌های اقتصادی روستا با در نظر گرفتن ظرفیت‌های زیست‌محیطی
S5- تمایل روستاییان به پذیرش گردشگران در روستا	- تعیین توان بالقوه بهره‌برداری برای هر منطقه روستایی متناسب با نوع کاربری در طرح‌های توسعه روستاها	- تلاش دولت و سازمان‌های متولی در زمینه توانمندسازی اجتماعی روستاییان برای افزایش تاب‌آوری آنها در برابر مخاطرات و کاهش آسیب‌پذیری احتمالی
S6- دسترسی به بازارهای متنوع فروش کالا و خدمات	- تقویت زمینه‌های به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در فرایندهای مختلف تولید، توزیع و فروش محصولات و خدمات روستاییان در بازارهای هدف	- تلاش دولت و سازمان‌های متولی در زمینه توانمندسازی اجتماعی روستاییان برای افزایش تاب‌آوری آنها در برابر مخاطرات و کاهش آسیب‌پذیری احتمالی
S7- علاقه‌مندی و تمایل به مشارکت در فرایند توسعه روستا	- تقویت زمینه‌های به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در فرایندهای مختلف تولید، توزیع و فروش محصولات و خدمات روستاییان در بازارهای هدف	- تلاش دولت و سازمان‌های متولی در زمینه توانمندسازی اجتماعی روستاییان برای افزایش تاب‌آوری آنها در برابر مخاطرات و کاهش آسیب‌پذیری احتمالی
S8- پیوستگی‌های قومی، نژادی و زبانی و پرهیز از رقابت‌های ناسالم	- تقویت زمینه‌های به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در فرایندهای مختلف تولید، توزیع و فروش محصولات و خدمات روستاییان در بازارهای هدف	- تلاش دولت و سازمان‌های متولی در زمینه توانمندسازی اجتماعی روستاییان برای افزایش تاب‌آوری آنها در برابر مخاطرات و کاهش آسیب‌پذیری احتمالی
S9- توسعه سطح بهداشت اجتماعات روستایی	- تقویت زمینه‌های به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در فرایندهای مختلف تولید، توزیع و فروش محصولات و خدمات روستاییان در بازارهای هدف	- تلاش دولت و سازمان‌های متولی در زمینه توانمندسازی اجتماعی روستاییان برای افزایش تاب‌آوری آنها در برابر مخاطرات و کاهش آسیب‌پذیری احتمالی
S10- وجود فرصت‌های بالقوه اقتصادی در روستاها	- تعیین توان بالقوه بهره‌برداری برای هر منطقه روستایی متناسب با نوع کاربری در طرح‌های توسعه روستاها	- تلاش دولت و سازمان‌های متولی در زمینه توانمندسازی اجتماعی روستاییان برای افزایش تاب‌آوری آنها در برابر مخاطرات و کاهش آسیب‌پذیری احتمالی
S11- وجود منابع غنی محیطی در منطقه (مانند زمین‌های حاصل‌خیز و آب زیرزمینی)	- تعیین توان بالقوه بهره‌برداری برای هر منطقه روستایی متناسب با نوع کاربری در طرح‌های توسعه روستاها	- تلاش دولت و سازمان‌های متولی در زمینه توانمندسازی اجتماعی روستاییان برای افزایش تاب‌آوری آنها در برابر مخاطرات و کاهش آسیب‌پذیری احتمالی
S12- برخورداری از منابع عظیم نیروی انسانی	- تعیین توان بالقوه بهره‌برداری برای هر منطقه روستایی متناسب با نوع کاربری در طرح‌های توسعه روستاها	- تلاش دولت و سازمان‌های متولی در زمینه توانمندسازی اجتماعی روستاییان برای افزایش تاب‌آوری آنها در برابر مخاطرات و کاهش آسیب‌پذیری احتمالی
S13- برخورداری از منابع طبیعی کمتر آسیب‌دیده و فراوان	- تعیین توان بالقوه بهره‌برداری برای هر منطقه روستایی متناسب با نوع کاربری در طرح‌های توسعه روستاها	- تلاش دولت و سازمان‌های متولی در زمینه توانمندسازی اجتماعی روستاییان برای افزایش تاب‌آوری آنها در برابر مخاطرات و کاهش آسیب‌پذیری احتمالی

ضعف‌ها	راهبردهای بازنگری/ تغییر جهت	راهبردهای تدافعی (WT)
W۱- قدرت مخاطره‌پذیری پایین در بین اقشار روستایی	هوشمندانه (WO)	- تقویت و تشویق فعالان
W۲- عدم دسترسی به سرمایه و پس‌انداز کافی برای نوآوری	- بالا بردن آگاهی‌های روستاییان	اقتصادی روستاها به بیمه کردن محصولات و تولیدات برای برخورداری از حمایت‌های ناشی از آسیب‌های احتمالی
W۳- سنت‌گرایی و دانش پایین در استفاده از فناوری‌های جدید	- هدایت روستاییان به استفاده	- تشویق روستاییان به یکپارچه-سازی اراضی از طریق تجمع خرده‌مالکیت‌ها با ارائه نمونه‌های عینی موفق در سطح منطقه
W۴- اکتفا به درآمدهای اندک و مقابله با تغییر	- خلاقانه از فرصت‌ها و توان‌های شغلی جدید در حوزه خدمات روستایی	ارائه آموزش‌های ویژه در زمینه الگوهای کشاورزی چند کارکردی و فعالیت‌های همزمان
W۵- عدم به‌کارگیری قدرت خلاقیت و کارآفرینی برای کسب درآمد از فرصت‌ها و دارایی‌های موجود به دلیل نداشتن سرمایه کافی	- اختصاص اعتبارات ویژه برای فعالیت‌های اقتصادی جدید، خلاقانه و با سطح تولید بالا، با در نظر گرفتن معیارهای زیست-محیطی	- تغییر نوع و نگرش روستاییان نسبت به شیوه زندگی در مناطق روستایی
W۶- ضعف راهکارهای اعتباربخشی و طراحی آن در فضاها و روستایی		
W۷- گرایش پایین روستاییان به بیمه محصولات و دارایی‌ها		
W۸- پایین بودن سود حاصل از فعالیت‌های کشاورزی به عللی نظیر وجود واسطه‌ها، هزینه‌های تولید بالا و قیمت پایین		
W۹- مالکیت‌ها و مشکلات مربوط به کوچک بودن اراضی کشاورزی روستاها		

منبع: یافته‌های پژوهش

پس از آماده‌سازی ماتریس راهبردی، برای پیاده‌سازی مدل «سوات- تاپسیس- فازی»، در گام اول، با استفاده از میانگین امتیازات هر کدام از گروه‌های نمونه یعنی، روستاییان و مسئولان در رابطه با نقاط ضعف، قوت، تهدید و فرصت، کانون راهبردی

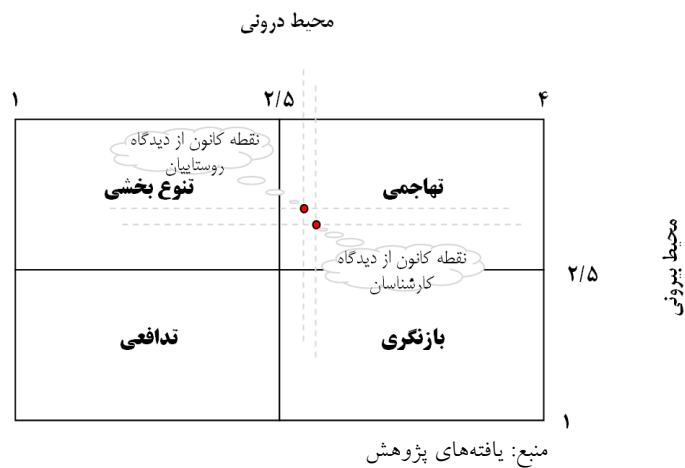
از دیدگاه این دو گروه در زمینه انتخاب بهترین راهبرد برای دستیابی به معیشت پایدار روستایی مشخص شد. سپس، با احتساب حاصل جمع قوت‌ها و ضعف‌های درونی و نیز فرصت‌ها و تهدیدهای بیرونی و انتقال آن در محور مختصات، شناسایی راهبرد غالب برای توسعه معیشت پایدار در سطح مناطق روستایی صورت گرفت (جدول ۲).

جدول ۲- محاسبات امتیاز نهایی محیط بیرونی و درونی

محیط درونی	امتیاز نهایی کارشناسان	امتیاز نهایی مردم	محیط بیرونی	امتیاز نهایی کارشناسان	امتیاز نهایی مردم
O1	۰/۲۴۰	۰/۲۳۱	S1	۰/۱۲۴	۰/۱۳۶
O2	۰/۲۲۴	۰/۲۳۶	S2	۰/۱۹۹	۰/۱۸۲
O3	۰/۲۴۶	۰/۲۳۶	S3	۰/۱۲۹	۰/۱۳۶
O4	۰/۲۴۰	۰/۲۳۵	S4	۰/۲۰۳	۰/۱۳۵
O5	۰/۲۲۹	۰/۲۳۸	S5	۰/۱۲۴	۰/۱۳۶
O6	۰/۲۳۷	۰/۲۳۹	S6	۰/۱۳۲	۰/۱۳۰
O7	۰/۲۳۲	۰/۲۳۶	S7	۰/۱۳۱	۰/۱۳۱
O8	۰/۱۶۶	۰/۲۳۲	S8	۰/۱۲۹	۰/۱۲۹
T1	۰/۱۳۱	۰/۱۱۹	S9	۰/۱۲۲	۰/۱۲۹
T2	۰/۱۱۵	۰/۱۲۰	S10	۰/۱۸۵	۰/۱۳۱
T3	۰/۱۱۷	۰/۱۱۹	S11	۰/۲۰۱	۰/۱۳۴
T4	۰/۱۲۱	۰/۱۲۰	S12	۰/۱۲۱	۰/۱۳۵
T5	۰/۱۲۱	۰/۱۱۷	S13	۰/۱۸۵	۰/۱۸۳
T6	۰/۰۵۳	۰/۱۱۸	W1	۰/۰۹۳	۰/۰۹۲
T7	۰/۰۵۳	۰/۱۱۵	W2	۰/۰۹۶	۰/۰۹۴
T8	۰/۱۲۳	۰/۰۵۷	W3	۰/۰۹۴	۰/۰۹۴
T9	۰/۱۲۴	۰/۱۱۷	W4	۰/۰۴۵	۰/۰۹۳
مجموع	۲/۷۷۳	۲/۸۸۵	W5	۰/۱۰۶	۰/۰۹۴
			W6	۰/۰۹۳	۰/۰۹۶
			W7	۰/۰۹۵	۰/۰۹۵
			W8	۰/۰۴۲	۰/۰۹۳
			W9	۰/۰۴۴	۰/۰۹۲
			مجموع	۲/۶۹۴	۲/۶۷۰

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج به دست آمده از محاسبات در هر دو گروه، پس از جمع‌آوری، در ماتریس مربوط به نمایش نتایج سوات قرار داده شد و نتایج گویای این نکته کلیدی بود که هر دو گروه راهبرد تهاجمی را راهبرد کانونی برای اقدام در زمینه دستیابی به معیشت پایدار در مناطق روستایی دانسته و در اولویت راهبردی خود قرار داده‌اند (شکل ۲).

شکل ۲- ماتریس نمایش راهبردها

بنابراین، با توجه به نتایج به دست آمده، راهبردهای تهاجمی حاصل از مقایسهٔ دوبه‌دویی یا ترکیبی عوامل در قالب هدف قرار گرفتند. بر این اساس، در مرحلهٔ بعد، تلاش شد که علاوه بر اولویت‌بندی راهبردهای تهاجمی، به اولویت‌بندی سایر راهبردهای به دست آمده نیز اقدام شود. در این گام، با استخراج میانگین امتیازات افراد در هر کدام از گروه‌ها، برای هر کدام از راهبردها، متغیرهای زبانی از طریق اعداد فازی مثلثی تعریف شده جایگزین شد (جدول ۳).

جدول ۳- متغیرهای زبانی جایگزین برای هر کدام از ارزش‌های انتخابی
توسط جامعه نمونه

اعداد فازی مثلثی	متغیرهای زبانی
۰ و ۰ و ۰/۱	کم
۰/۱ و ۰/۲ و ۰/۲	بسیار کم
۰/۳ و ۰/۴۵ و ۰/۶	متوسط
۰/۶ و ۰/۷ و ۰/۸	زیاد
۰/۸ و ۱ و ۱	بسیار زیاد

منبع: یافته‌های پژوهش

بنابراین، در این مرحله، پس از استخراج اطلاعات مردم و مسئولان درباره ارزش عملکردی راهبردهای مستخرج از ماتریس سوات بر حسب عوامل راهبردی یعنی، نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها به صورت واژه‌های زبانی، این واژه‌ها یا متغیرهای زبانی به اعداد فازی متناظر با آنها که در بالا ارائه شد، تبدیل می‌شوند. سپس، یک ماتریس قضاوت فازی برای هر کدام از راهبردهای معیشتی طراحی شده شکل می‌گیرد. در گام بعد، ماتریس تصمیم‌گیری فازی نرمالیزه می‌شود و از آنجا که مؤلفه‌های ماتریس تصمیم چندمعیاره تعیین اولویت و انتخاب راهبرد اعداد فازی مثلثی است، باید مؤلفه‌های ماتریس نرمالیزه نیز فازی باشد. این محاسبات برای نرمال کردن ماتریس اطلاعات حاصل از دیدگاه‌های مسئولان در زمینه اولویت‌بندی راهبردهای طراحی شده طبق آنچه برای ماتریس دیدگاه‌های مردمی انجام شده بود، اجرا شد. در گام سوم، لازم است از طریق فازی‌زدایی یا دفازی کردن^(۶)، اعداد فازی به دست آمده در محاسبات از حالت فازی خارج و به اعداد حقیقی^(۷) تبدیل شوند، که دارای روش‌های متعدد است (Jahanshahloo et al., 2006: 1546; Tsaura et al., 2002: 112). در مطالعه حاضر، به دلیل استفاده از تابع عضویت پیوسته، از روش امتیازدهی به چپ و راست عدد فازی استفاده می‌شود. در این روش، امتیاز کل دقیق یک عدد فازی A از مقدار امتیازات چپ و راست A و این امتیازات چپ و راست نیز از دو مجموعه ویژه حداقل و حداکثر و

درجه عضویت عدد فازی به دست می آید. سپس، در گام بعد، ماتریس اعداد قطعی که عبارت است از ستون امتیاز کل برای هر کدام از شاخص‌ها، برای هر کدام از گروه‌ها به دست می آید. در ادامه، با استفاده از میانگین امتیازات عوامل در ضعف‌ها، قوت‌ها، تهدیدها و فرصت‌ها و با بهره‌گیری از شیوه توان رتبه‌ای، وزن هر کدام از عوامل محاسبه می‌شود (جداول ۴ و ۵).

جدول ۴- وزن داده‌ها، محیط درونی

		قوت‌ها													ضعف‌ها								
		S ₁	S ₂	S ₃	S ₄	S ₅	S ₆	S ₇	S ₈	S ₉	S ₁₀	S ₁₁	S ₁₂	S ₁₃	W ₁	W ₂	W ₃	W ₄	W ₅	W ₆	W ₇	W ₈	W ₉
مردم		۰/۰۲۵۹	۰/۰۲۴۹	۰/۰۲۵۸	۰/۰۲۵۸	۰/۰۲۵۲	۰/۰۲۵۴	۰/۰۲۵۷	۰/۰۲۵۹	۰/۰۲۵۹	۰/۰۲۵۲	۰/۰۲۶۰	۰/۰۲۵۳	۰/۰۲۵۵	۰/۰۲۶۰	۰/۰۲۵۱	۰/۰۲۵۵	۰/۰۲۵۵	۰/۰۲۶۱	۰/۰۲۵۹	۰/۰۲۴۹	۰/۰۲۵۸	۰/۰۲۵۸
مسئولان		۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۵	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۵	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۵	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۵- وزن داده‌ها، محیط بیرونی

		فرصت‌ها								تهدیدها								
		O ₁	O ₂	O ₃	O ₄	O ₅	O ₆	O ₇	O ₈	T ₁	T ₂	T ₃	T ₄	T ₅	T ₆	T ₇	T ₈	T ₉
مردم		۰/۰۲۵۲	۰/۰۲۵۴	۰/۰۲۵۷	۰/۰۲۵۹	۰/۰۲۵۹	۰/۰۲۵۲	۰/۰۲۶۵	۰/۰۲۴۹	۰/۰۲۶۴	۰/۰۲۵۳	۰/۰۲۶۷	۰/۰۲۵۹	۰/۰۲۵۹	۰/۰۲۶۱	۰/۰۲۵۴	۰/۰۲۵۲	۰/۰۲۵۵
مسئولان		۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۵	۰/۰۲۵	۰/۰۲۶	۰/۰۲۵	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۵	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۵	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶	۰/۰۲۶

منبع: یافته‌های پژوهش

در ادامه، از طریق اعمال وزن‌های به دست آمده در ماتریس اعداد قطعی، ماتریس وزن برای هر کدام از عوامل قوت، ضعف، فرصت و تهدید در هر کدام از راهبردها محاسبه می‌شود. تعیین راه حل ایده‌آل مثبت و منفی از ماتریس وزین گام بعدی در

محاسبات است. در این مرحله، پس از محاسبه ایده‌آل‌های منفی و مثبت، فاصله هر جایگزین از ایده‌آل‌ها محاسبه می‌شود. سرانجام، پس از محاسبه فواصل هر کدام از راهبردهای معیشتی طراحی شده از ایده‌آل‌های مثبت و منفی میزان این فواصل مثبت و منفی رتبه نهایی هر کدام از راهبردها مشخص می‌شود. میزان شاخص سازگاری CI^A به دست آمده بیانگر رتبه هر راهبرد بوده، نتیجه نهایی برای هر کدام از گروه‌ها متفاوت از گروه دیگر است. همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد، از دیدگاه مردم روستایی، راهبرد ۱۳ «تقویت و تشویق فعالان اقتصادی روستاها به بیمه کردن محصولات و تولیدات به‌لحاظ برخورداری از حمایت‌های ناشی از آسیب‌های احتمالی» در قالب راهبرد اول، راهبرد ۸ «تلاش دولت و سازمان‌های متولی در زمینه توانمندسازی اجتماعی روستاییان برای افزایش تاب‌آوری آنها در برابر مخاطرات و کاهش آسیب‌پذیری احتمالی» در قالب راهبرد دوم، و راهبرد ۱ «استفاده از فرصت‌های حمایتی دولت و مسئولان سازمان‌های متولی مناطق روستایی در توسعه زیرساخت‌های توسعه اقتصادی روستاها» در قالب راهبرد سوم مطرح شده است. از دیدگاه مسئولان نیز راهبرد ۳ «تدوین قوانین و برنامه‌های اجرایی تحول معیشتی برای مناطق روستایی همگن متناسب با توان‌ها و ظرفیت‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی» در قالب راهبرد اول، و راهبرد ۲ «برنامه‌ریزی مشارکتی برای به‌کارگیری دانش، مهارت و تجربه روستاییان در زمینه‌های مختلف اقتصادی در مناطق روستایی» در قالب راهبرد دوم، و راهبرد ۵ «تعیین توان بالقوه بهره‌برداری برای هر منطقه روستایی متناسب با نوع کاربری در طرح‌های توسعه روستاها» در قالب راهبرد سوم مطرح شده است (جدول ۶).

جدول ۶- تعیین فواصل هر کدام از راهبردهای طراحی شده از ایده‌آل‌های مثبت و منفی بر اساس تحلیل دیدگاه‌های مردم و مسئولان

		CI مسئولان	رتبه	CI مردم	رتبه
تهاجمی SO	راهبرد ۱	۰/۵۰۶۸	۷	۰/۵۵۸۲	۳
	راهبرد ۲	۰/۵۶۷۲	۲	۰/۵۴۷۲	۴
	راهبرد ۳	۰/۵۹۸۸	۱	۰/۴۷۵۹	۱۳
	راهبرد ۴	۰/۵۳۵۵	۵	۰/۴۸۹۳	۱۰
	راهبرد ۵	۰/۵۳۹۴	۳	۰/۴۹۱۸	۹
تنوعی ST	راهبرد ۶	۰/۴۹۳۹	۱۰	۰/۴۸۱۲	۱۲
	راهبرد ۷	۰/۵۳۸۲	۴	۰/۴۹۲۰	۸
	راهبرد ۸	۰/۴۸۲۵	۱۳	۰/۵۶۴۷	۲
بازنگری WO	راهبرد ۹	۰/۴۶۵۶	۱۶	۰/۵۳۳۲	۶
	راهبرد ۱۰	۰/۵۰۷۴	۶	۰/۴۶۲۰	۱۵
	راهبرد ۱۱	۰/۴۹۵۶	۹	۰/۴۳۱۰	۱۶
	راهبرد ۱۲	۰/۴۷۳۵	۱۵	۰/۴۷۵۰	۱۴
تدافعی WT	راهبرد ۱۳	۰/۴۸۵۸	۱۲	۰/۵۶۷۷	۱
	راهبرد ۱۴	۰/۴۷۹۰	۱۴	۰/۵۴۶۴	۵
	راهبرد ۱۵	۰/۴۹۸۱	۸	۰/۴۸۶۲	۱۱
	راهبرد ۱۶	۰/۴۸۹۹	۱۱	۰/۵۰۸۵	۷

منبع: یافته‌های پژوهش

اما نکته اساسی اینکه به لحاظ متفاوت بودن نظرات و دیدگاه‌های روستاییان و مسئولان نسبت به راهبردهای معیشتی در روستاهای منطقه مورد مطالعه، نتایج اولویت‌بندی راهبردها نیز متفاوت بوده است. باید توجه داشت که در برنامه‌ریزی، نمی‌توان با تنوع آرا و نتایج به نتیجه مناسب دست یافت؛ زیرا راهبردهای متفاوت راهکارهای متفاوت می‌طلبد و توجه به نظرات مردم منجر به عدم همکاری قابل قبول مسئولان در تحقق اهداف معیشتی در روستاها می‌شود و برعکس، توجه به نظرات مسئولان منجر به نارضایتی روستاییان از دست‌اندرکاران و متولیان توسعه روستایی در کشور می‌شود. از این‌رو، همگرایی و تلفیق نظرات هر دو گروه و استخراج نقطه مشترک راهبردی نکته بسیار اساسی در فرایند ارائه راهبردهای معیشتی با رویکرد

پایداری برای روستاهای منطقه است که متناسب با آن راهکارها نیز قابل قبول خواهد بود. بنابراین، برای تحقق آن، تلاش شده است که از طریق تلفیق امتیازات نهایی شاخص سازگاری (CI) به دست آمده در هر دو گروه و گرفتن میانگین، راهبردها دوباره رتبه‌بندی شوند. نتایج تلفیق امتیازات و رتبه‌بندی مجدد نشان داد که راهبرد ۲ «برنامه‌ریزی مشارکتی برای به‌کارگیری دانش، مهارت و تجربه روستاییان در زمینه‌های مختلف اقتصادی در مناطق روستایی» در قالب راهبرد اول، راهبرد ۳ «تدوین قوانین و برنامه‌های اجرایی تحول معیشتی برای مناطق روستایی همگن متناسب با توان‌ها و ظرفیت‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی» در قالب راهبرد دوم، و راهبرد ۱ «استفاده از فرصت‌های حمایتی دولت و مسئولان سازمان‌های متولی مناطق روستایی در توسعه زیرساخت‌های توسعه اقتصادی روستاها» در قالب راهبرد سوم مطرح شده است. همچنین، سایر راهبردها در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند، به طوری که راهبرد ۱۱ «هدایت روستاییان به استفاده خلاقانه از فرصت‌ها و توان‌های شغلی جدید در حوزه خدمات روستایی» در قالب آخر اولویت راهبرد از مجموع میانگین دو گروه انتخاب شده است. از سوی دیگر، با تلفیق میانگین امتیازات شاخص‌های سازگاری حاصله از تلفیق نتایج نظرات هر دو گروه و میانگین‌گیری دوباره، امتیاز نهایی برای هر کدام از راهبردهای چهارگانه تهاجمی، تنوعی، بازنگری و تدافعی محاسبه شده است. نتیجه به دست آمده نشان داد که راهبرد تهاجمی با میانگین امتیاز ۰/۵۳۱ در رتبه اول، راهبرد تدافعی با میانگین امتیاز ۰/۵۰۸ در رتبه دوم، راهبرد تنوعی با میانگین امتیاز ۰/۵۰۶ در رتبه سوم و سرانجام، راهبرد بازنگری با میانگین ۰/۴۷۴ در رتبه چهارم قرار گرفته‌اند (جدول ۷).

بی‌رویه از منابع محیطی منجر به تخریب منابع محیطی شده و دارای بهره‌وری پایین بوده است. این در حالی است که مناطق روستایی به‌لحاظ داشتن بخشی عظیم از منابع و نیروهای انسانی می‌توانند کانون و پایه‌ای برای توسعه در کشور به‌شمار آیند. در نتیجه، از طریق ترکیب اصولی سیاست‌های سازمان‌های دولتی با نیازهای جامعه محلی می‌توان نیازهای معیشتی جامعه امروزی روستایی در ابعاد مختلف تولید، توزیع، رقابت، درآمدزایی، افزایش بهره‌وری را با بهره‌برداری از منابع و توان‌های روستایی پیوند زد. اما باید توجه داشت که هر گونه الگوی معیشتی بر اساس منابع معیشتی و شیوه به‌کارگیری آنها شکل می‌گیرد و از این‌رو، با وجود منابع مشترک در بیشتر مناطق روستایی، الگوهای متفاوت معیشتی مشاهده می‌شود. بنابراین، راهبردهای مختلف معیشتی را روستاییان بر اساس سرمایه‌های در دسترس انتخاب می‌کنند. بر این اساس و با رویکردی راهبردی نسبت به توسعه معیشت پایدار روستایی، مطالعه حاضر از طریق روش‌شناسی ترکیبی در سطح شهرستان خداآبند کوشیده است تا راهبرد کانونی برای توسعه معیشت پایدار را شناسایی کند. بدین منظور، مطالعه روی دو گروه مسئولان و روستاییان صورت گرفت که نتیجه آن، در گام اول، شناسایی عوامل راهبردی در قالب دارایی‌های معیشتی روستاییان (عوامل درونی شامل قوت‌ها و ضعف‌ها) و نیز ساختارها و فرایندها (عوامل بیرونی شامل فرصت‌ها و تهدیدهای مطرح در سطح تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی) بود. در فرایند تحلیل‌ها نیز در گام اول، نتیجه انجام تحلیل سوات شناسایی راهبرد کانونی برای توسعه معیشت پایدار روستایی در منطقه مورد مطالعه بود که بر اساس آن، راهبرد تهاجمی در قالب راهبرد کانونی انتخاب شد؛ سپس، در گام دوم، با استفاده از شیوه تاپسیس - فازی در محیط راهبردی، اولویت‌بندی راهبردهای به‌دست آمده صورت گرفت که نتیجه آن در اولویت قرار گرفتن راهبردهای تهاجمی بود. از این‌رو، می‌توان نتیجه گرفت که نتایج به‌دست آمده در این دو مرحله در راستای هم و پوشش‌دهنده همدیگر بوده، به تقویت نتایج به‌دست آمده نیز کمک می‌کنند. با توجه به راهبرد تهاجمی که راهبرد برد-برد نیز به‌شمار می‌رود و در آن، تأکید بر استفاده از قوت‌ها و فرصت‌هاست، می‌توان دریافت که با وجود مطرح شدن نقاط ضعف در

محیط درونی و تهدیدهای محیط بیرونی به مثابه موانع دستیابی به معیشت پایدار و متناسب با خواست روستائیان، نکته اساسی این است که از نظر نمونه‌ها، قوت‌ها و فرصت‌هایی بسیار خوب در حال حاضر وجود دارد، چه در محیط درونی روستاهای منطقه به لحاظ برخورداری از شرایط و دارایی‌های معیشتی و چه در محیط بیرونی با توجه به موجود و فراهم بودن ساختارها و فرایندهای مناسب به لحاظ تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی و مدیریت؛ و همین قوت‌ها و فرصت‌هاست که می‌تواند روستائیان را از جنبه معیشتی به حد مطلوب رسانده، میزان فقر در محیط روستایی را تا حداقل ممکن کاهش دهد. بر این اساس، می‌توان پیشنهادهای نهایی حاصل از مطالعه حاضر را به صورت زیر ارائه کرد:

- توسعه زیرساخت‌های کالبدی عمومی در روستاها؛
- توسعه خدمات اجتماعی و رفاهی عمومی در روستاها؛
- تعریف مدیریت مشارکتی الگوی اقتصادی رقابت‌پذیر در روستاها؛
- ارائه تسهیلات حمایتی بر مبنای کارهای گروهی و مشترک در روستاها؛
- تعریف نظام مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی معیشت پایدار؛
- تعریف نظام مدیریت اجرایی هماهنگ و کارآمد؛
- افزایش آگاهی روستائیان در زمینه به‌کارگیری نهاده‌ها و فناوری‌ها؛
- ایجاد پایگاه اطلاع‌رسانی و بانک داده‌های روستایی روزآمد و قابل دسترس؛ و
- بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی روستاها با رعایت اصول محیط زیست.

یادداشت‌ها

1. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (SWOT)
2. World Commission on Environment and Development (WCED)
3. Stockholm Environment Institute
4. International Institute for Sustainable Development (IISD)
5. Chen and Huang
6. defuzzification
7. real numbers
8. consistency index

منابع

- برایسون، جان ام. (۱۳۸۶)، *برنامه‌ریزی استراتژیک برای سازمان‌های دولتی و غیرانتفاعی*. ترجمه عباس منوریان. تهران: مؤسسه آموزش عالی و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی. سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ و حجازی، الهه (۱۳۸۸)، *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: نشر آگه.
- پورطاهری، مهدی (۱۳۹۰)، *کاربرد روش‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه در جغرافیا*. تهران: سمت.
- Balgis, Osman Elasha (2004), "Sustainable livelihood approach for assessing community's resilience to climate variability and change: a case study from Sudan". *Second International Conference on Climate Impacts Assessment (SICCIA)*, June 28-July 2, 2004, Grainau, German.
- Carney, D. (1998) (ed), "Sustainable rural livelihoods: what contribution can we make?". *Papers Presented at the DFID Natural Resources Advisers' Conference*, July 1998. DFID, London.
- Carney, D. (1999), *Livelihood Approaches Compared*. London: DFID.
- Chambers, R. and Conway, G. R. (1992), "Sustainable rural livelihoods: practical concepts for the 21st century". *IDS Discussion Paper No. 296*. IDS, Brighton.
- Davies, Susanna and Hossain, Naomi (2004), "Livelihood adaptation, public action and civil society: a review of the literature". *IDS Working Paper No. 57*.
- DFID (1999), "Sustainable livelihood guidance sheets". Available on: <http://www.enonline.net/resources/667>. Retrieved at: 11/07/ 2012.
- Ellis, F. (2000), *Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries*. Oxford: Oxford University Press.
- Farrington, J.; Carney, D.; Ashley, C.; and Turton, C. (1999), "Sustainable livelihoods in practice: early applications of concepts in rural areas". *ODI Natural Resource Perspectives No. 42*.

- Fouracre, P. (2001), "Transport and sustainable rural livelihoods". Available on: http://www.transport-links.org/rtkb/English/Module%205/5_3a%20Sustainable%20Livelihoods.pdf. Retrieved at: 15/05/2009.
- Jahanshahloo, G. R.; Hosseinzadeh Lotfi, F.; and Izadikhah, M. (2006), "Extension of the TOPSIS method for decision-making problems with fuzzy data". *Applied Mathematics and Computation*, Vol. 181, Issue 2, pp. 1544-1551.
- NZAID (2002), "NZ AID policy statement- towards a safe and just world free from poverty". New Zealand Agency for International Development, 2002. Available on: <http://www.nzaid.govt.nz/library/docs/nzaid-policy-statement.pdf>. Retrieved at: 18/10/2011.
- Pasteur, Kath. (2001), "Changing organisations for sustainable livelihoods: a map to guide change". *Lessons for Change in Policy and Organisations*, No. 1. Brighton: Institute of Development Studies.
- Scoones, Ian (1998), "Sustainable rural livelihoods: a framework for analysis". *IDS Working Paper No. 72*. IDS, Brighton.
- Singh, Naresh. (1996), "Community adaptation and sustainable livelihoods: basic issues and principles". *IISD Working Paper*. Winnipeg: International Institute for Sustainable Development. Also, available on: http://www.iisd.org/pdf/casl_issues_principles.pdf. Retrieved at: 25/03/2012.
- Tariq, Banuri (2001), "Vision 2020: a sustainable livelihoods perspective, Tellus Institute and Stockholm Environment Institute". *Paper Prepared for the 2020 Global Architecture Visions Conference, Centre for Global Studies*, University of Victoria August 29-31, 2001.
- Tsaura, S. H.; Chang, T. Y.; and Yena, C. H. (2002), "The evaluation of airline service quality by fuzzy MCDM". *Tourism Management*, Vol. 23, Issue 2, pp. 107-115.